

УДК 338.124.4:338.45-043.92 (477)

І.В.Хаджинов

ДИСБАЛАНСИ РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню впливу відкритості економіки старопромислових регіонів України на розвиток їх інфраструктури. Відкритість економіки надає низку переваг, пов'язаних з підвищенням рівня конкурентоспроможності економіки, з іншого боку, надмірно відкрита економіка нездатна протистояти навколишнім викликам, що в підсумку приводить до втрати самостійності й нездатності реалізовувати національні інтереси, вкрай негативно впливає на рівень економічної безпеки регіону.

***Ключові слова:** старопромисловий регіон, розвиток інфраструктури, монопрофільна територія*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні регіони України активно співпрацюють зі світовим господарством в економічній, соціальній, політичній та інших сферах діяльності. Членство в численних міжнародних організаціях, у тому числі у СОТ, визнання України країною з ринковою економікою створюють умови для формування відкритої економіки. Відкритість економіки надає низку переваг, пов'язаних з підвищенням рівня конкурентоспроможності економіки, таких як підвищення ефективності функціонування національних виробників за рахунок участі в міжнародному поділі праці й поглиблення науково-технічного кооперування; розширення ринків збуту, масштабності від участі в міжнародних виробничих ланцюгах. З іншого боку, надмірно відкрита економіка нездатна протистояти навколишнім викликам, що в підсумку приводить до втрати самостійності й нездатності реалізовувати національні інтереси, вкрай негативно впливає на рівень економічної безпеки регіону. Цей процес актуалізує проблему оптимізації рівня відкритості економіки з урахуванням взаємодії показників економічної безпеки й конкурентоспроможності.

Відкритість економіки має безпосередній зв'язок із двома характеристиками стану регіону, нерідко протилежними один одному: конкурентоспроможністю економіки і економічною безпекою. Ці показники пов'язані між собою складною системою відносин і взаємовпливів. Абсолютна відкритість економіки ставить під загрозу економічну безпеку регіону. Можуть бути цілком скуплені стратегічні галузі економіки, внаслідок чого може бути встановлений зовнішній диктат стратегії економічного розвитку, у т.ч. за галузевою структурою економіки. Крім того, абсолютна відкритість економіки зовсім не веде до стрімкого розвитку конкурентоспроможності регіону – все залежить від поточного рівня розвитку ключових галузей економіки в порівнянні з іншими країнами. Підтвердження цьому є об'єктивно гірше становище сьогоднішньої економіки на пострадянському просторі в порівнянні з останніми роками, що передували розпаду СРСР.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Результатом розвитку процесу глобальної економічної інтеграції та відповідних трансформацій у світовій економічній конфігурації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. стало формування економічної системи нового – глобального рівня. Завдяки її цілісності, а також об'єктивній взаємозалежності між її складовими на мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнях зростає важливість дослідження ролі регіонів у формуванні зовнішньоекономічної діяльності держави в цілому. Досліджуючи роль окремих територіальних частин країн у міжнародних

інтеграційних процесах і значення регіональних господарських комплексів в активізації внутрішніх та зовнішніх економічних процесів, більшість українських науковців (Б. Губський, Г. Черніченко, М. Чумаченко та ін.), а також закордонні дослідники Дж. Сіммі, Ф. Тодтлінг, М. Тріпл, Р. Бошма, Дж. Лембуй і ін. відзначають певну дуалістичність у розумінні як місця та ролі регіонів у забезпеченні інтеграції держав до світового господарства взагалі, так і зниження ефективності зовнішньоекономічних відносин та економічного розвитку через недосконалість моделей ринкового реформування економіки та неврахування впливу зовнішньої торгівлі на її розвиток.

У сучасній регіоналістиці набув поширення підхід, що дозволяє розглядати процес участі України у зовнішньоекономічній діяльності, особливо у посткризових умовах, підвищення її міжнародної конкурентоспроможності через дослідження локальної конкурентоспроможності окремих регіональних утворень, які врешті решт формують і загальнонаціональну конкурентоспроможність України у світовому економічному просторі. Територіальні господарські комплекси через свою внутрішню-та зовнішньоекономічну діяльність впливають на формування міжнародного рейтингу конкурентоспроможності держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досить великої кількості слушних думок відносно проблем, шляхів, механізмів, підходів щодо вироблення стратегій розвитку старопромислових регіонів необхідно виявити роль інфраструктури старопромислових регіонів в контексті їх міжнародної глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування природи економічної депресивності та визначення пріоритетних напрямів реструктуризації старопромислових регіонів ресурсної спеціалізації та їх виробничої інфраструктури в умовах відкритості економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальне вплив на тип соціально-економічної динаміки регіонів України робить вік їх економічної структури. Найбільш рельєфно роль віку виявляється в старопромислових територіях, де він нерідко стає причиною економічної депресії. Зниження обсягів промислового виробництва, високий рівень безробіття, зростання частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, негативні демографічні процеси, складна екологічна обстановка, інерційність і консерватизм уявлень регіональних лідерів зважаючи на високу залежність їх мислення від траєкторії попереднього розвитку - ось далеко не повний перелік проблем, що виникають в цих регіонах і характеризують феномен старопромислового регіону.

До проблемних в Україні відносяться регіони різної спеціалізації - аграрні, обробної та добувної промисловості. В останню групу потрапляють монопрофільні території, економіка яких заснована на тривалій експлуатації природних ресурсів і які в силу об'єктивного погіршення якісних і кількісних характеристик ресурсної бази з часом неминуче переходять у категорію депресивних. Питанням вбудовування ресурсних регіонів у нову парадигму соціально-економічного розвитку, визначення конкретних механізмів адаптації їх структури до викликів економіки знання присвячені роботи багатьох вчених, як українських так і закордонних. У них вивчається склалася динаміка і визначаються перспективи розвитку основних ресурсних підприємств і видобувних галузей, пропонуються інноваційні механізми підтримки мінерально-сировинної бази, виснаженою багаторічної експлуатацією, тощо. Проте автори ніколи не розглядають ці ресурсні регіони як старопромислові. Тобто не робиться акцент на головній, на наш погляд, причини депресивності ресурсних регіонів - старінні базової галузі. В результаті, як правило, перспективи їх розвитку і далі бачаться в традиційній, давно сформованій спеціалізації. Основні надії на відродження місцевої економіки

пов'язуються із зовнішніми чинниками, наприклад, із залученням іноземних і вітчизняних інвестицій, оптимізацією системи оподаткування видобувних підприємств на державному у рівні тощо. Всі ці заходи, звісно, здатні дати позитивний ефект. Однак якщо при цьому не будуть актуалізовані внутрішні резерви самій території, механізми омолодження місцевої економіки - через вироблення напрямів реструктуризації (в тому числі передбачають вихід за рамки сформованої спеціалізації), в яких враховано світовий досвід і пріоритети трансформації національної економіки, - ефект виявиться нетривалим.

Дослідниками виділяються два основних блоки причин, проаналізованих у рамках різних економічних традицій (Дж. Сіммі, Ф. Тодтлінг, М. Тріппл). Так, Р. Бошма, Дж. Лембуй називають ці блоки "традиційним і сучасним підходами". Перший блок досліджує механізми занепаду економіки раніше процвітаючих територій. Згідно М. Штайнеру, теорії розглядають економічний спад як наслідок:

- о домінування промисловості галузі, що стагне ("структурна" гіпотеза);
- о стану експортного попиту на продукцію;
- о останнього етапу життєвого циклу продукту.

Однак критики даних теорій, зокрема М. Штайнер, відзначали, що, незважаючи на об'єктивний вплив даних характеристик на економічне зростання, вони не можуть пояснити "поворотної точку" у переході від зростання до спаду.

В даний час всі регіони України, зокрема Донецька область має низку стратегій розвитку галузевого, соціального, науково-технічного характеру. Відповідно, кожна стратегія зосереджена на вирішенні окремих ключових питань, а в цілому вони можуть мати розбіжності щодо довгострокового іміджу Донецької області або мати протилежну спрямованість у вирішенні окремих завдань. Традиційні галузі вичерпали свій інвестиційний потенціал (вугільна - закриваються шахти; металургійна - корпоративізовані трьома структурами).

З іншого боку, сформований імідж Донецької області має суперечливий, в цілому негативний характер, який необхідно цілеспрямовано формувати і комплексно просувати в ЗМІ, ділових колах (інвестори і підприємці), орієнтуватися також на випускників вузів і молодих фахівців, зарубіжних і внутрішніх туристів тощо.

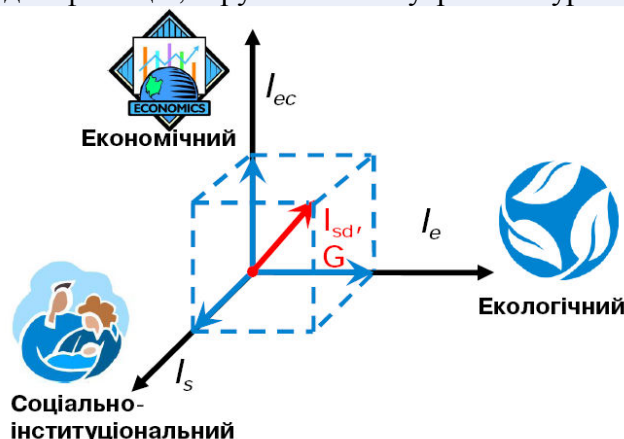
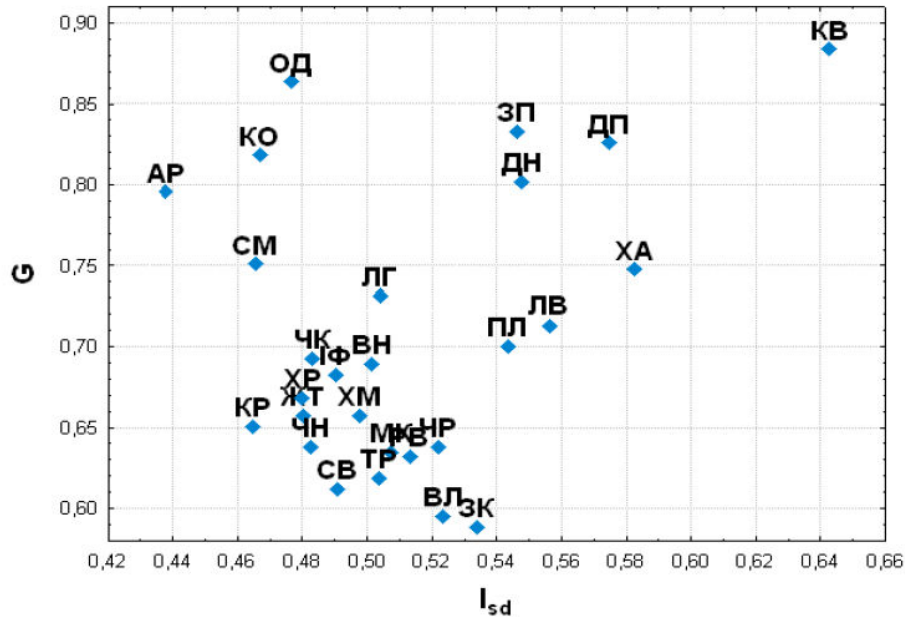

Рис.1 Виміри сталого розвитку

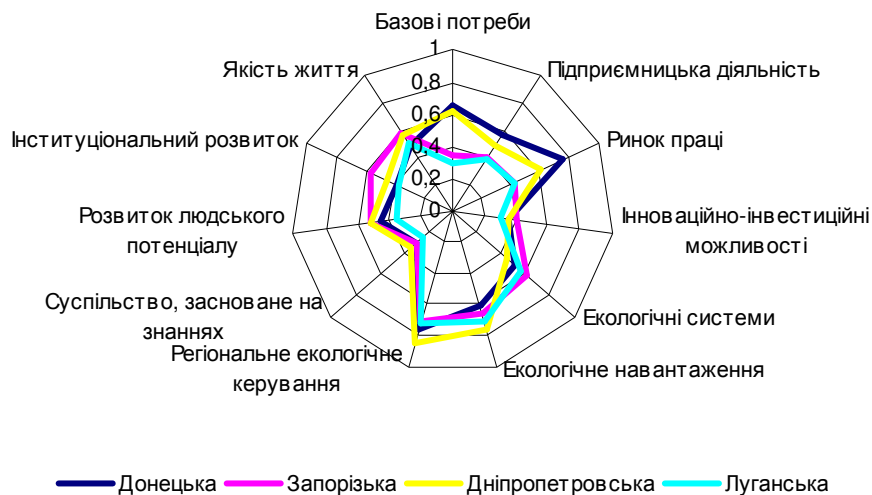
Аналізуючи поведінку ступеня гармонізації сталого розвитку для різних регіонів України, бачимо, що цей показник переважно знижується зі зменшенням індексу сталого розвитку[1, с. 8-9]. Це пояснюється тим, що з послабленням політики сталого розвитку для різних регіонів України, гармонізація їх розвитку в економічному, екологічному і соціально-інституціональному вимірах погіршується (рис .2).

Рис. 2 Індекс сталого розвитку та ступінь гармонізації [2, с. 86]

У той же час для деяких регіонів ступінь гармонізації сталого розвитку виявляється досить високим, наприклад для АРК=0,80, Київської області =0,82 для Одеської області = 0,86. Ця обставина пов'язана не з проведенням тим чи іншим регіоном сильної політики сталого розвитку, а швидше за все з браком такої політики, що приводить до випадкового (спонтанного) вирівнювання економічного, екологічного і соціально-інституціонального вимірів розвитку за дуже низьких їх абсолютних значень[3, с. 124].

Порівнюючи показники аналізу конкурентного середовища Донецької області за даними Інституту прикладного системного аналізу НАН України й МОНМС України. Дійшли висновку, що Донецька область є лідируючою тільки по 3 показниках серед 4 індустриальних областей України: Дніпропетровської, Запорізької, Луганської й Донецької (рис. 3). Донецька область має кращі показники за тими же напрямками у міжнародному зіставленні з індустриальними областями Росії (рис. 4)

Рис. 3 Порівняльний аналіз конкурентного середовища Донецької області [2, с.155-200]

Слабкі сторони області зосереджені довкола екологічних проблем, низькою є політична свідомість жителів області, а також ефективність державної влади, що відображає низький рівень довіри населення до державних інституцій. Однак Донецька область вирізняється позитивним станом соціальної інфраструктури, економічною складовою економічного розвитку (високий рівень ВРП, порівняно низька частина населення з грошовими доходами нижчими від прожиткового мінімуму), а також високими показниками ринку праці регіону.

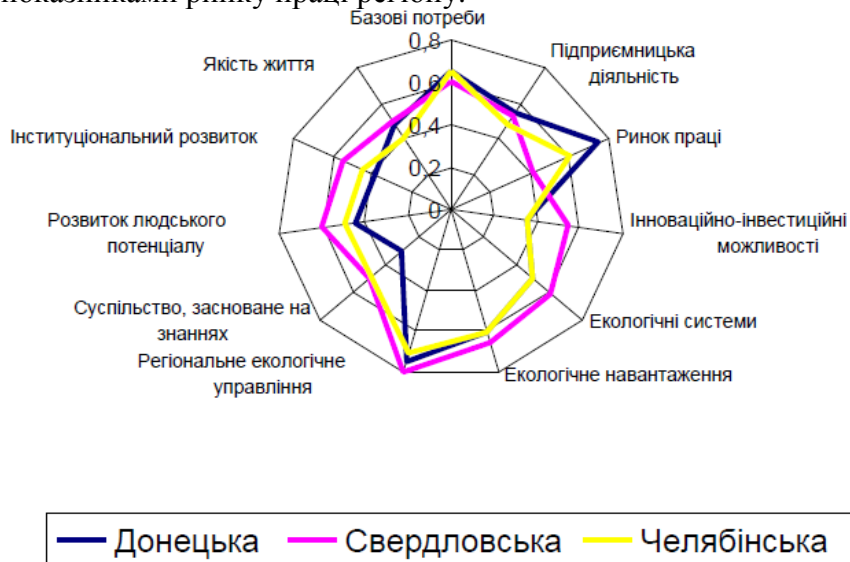

Рис. 4 Міжнародний порівняльний аналіз конкурентного середовища Донецької області¹

Найважливішими інструментами маркетингового аналізу територій є SWOT-аналіз (аналіз сил, слабкостей, можливостей та загроз), аналіз і вибір цільових ринків і позиціонування (визначення нинішніх та бажаних позицій) територій.

При з'єднанні можливостей з сильними сторонами виникають конкурентні переваги регіону (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT аналіз Донецької області та її конкурентні переваги

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Вигідне економіко-географічне положення • Відповідність кредитоспроможності регіону вимогам міжнародних агентств (Fitch) • Наявність високотехнологічних заділів для інноваційного прориву • Сплетення багатонаціональних культур і різноманітний природний потенціал • Високий рівень розвитку регіональної економіки 	<ul style="list-style-type: none"> • Деформована структура регіональної економіки (превалювання підприємств базових галузей промисловості)/ Низький рівень виробництва товарів з високим рівнем переділу (доданою вартістю) • Недостатньо високий рівень якості продукції, що випускає в регіоні, за міжнародними критеріями й стандартам (у тому числі й через високий рівень зносу основних виробничих фондів)

¹ Побудовано на основі даних відповідних територіальних органів Федеральної служби державної статистики Російської Федерації

<ul style="list-style-type: none"> Агломераційна структура розселення жителів регіону (5 більших агломерацій, 28 міст) 	<ul style="list-style-type: none"> Низька питома вага підприємств, що виробляють інноваційну продукцію Перевага в інформаційному полі негативного бачення регіону Критична екологічна ситуація
Загрози	Конкурентні переваги
<ul style="list-style-type: none"> Дефіцит оборотних коштів промислових підприємств через неповернення державою ПДВ на тлі високих ставок по банківських кредитах Низький рівень стимулювання впровадження інновацій Коливання цін на зовнішніх сировинні й енергоринках Погіршення демографічної ситуації Високий рівень соціальної напруженості, збереження заборгованостей по заробітній платі 	<ul style="list-style-type: none"> Високий рівень розвитку регіональної економіки/потенціал диверсифікованості й модернізації Науково-дослідна база й наявність високотехнологічних заділів для інноваційного прориву Логістично вигідне розташування в зоні міжнародних транспортних коридорів Агломераційна структура розселення як резерв мобільності й підприємницької активності населення

Сильні сторони регіону - те, в чому він досяг успіху або якась особливість, котра дасть нам додаткові можливості. Сила може полягати в наявному досвіді, доступі до унікальних ресурсів, наявності передової технології й сучасного устаткування, високій кваліфікації персоналу, високій якості продукції, що випускається, популярності торговельної марки й т.п.

Слабкі сторони вашого регіону - це відсутність чогось важливого для функціонування регіону або те, що нам поки не вдається в порівнянні з іншими регіонами і ставить вас у несприятливе положення. Як приклад слабких сторін можна привести погану репутацію регіону, брак фінансування і т.п.

Ринкові загрози - події, настання яких може несприятливо вплинути на регіон. Приклади ринкових загроз: вихід на ринок нових конкурентів, зростання податків й т.п.

Ринкові можливості - це сприятливі обставини, які ваш регіон може використовувати для отримання переваги.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для переходу до сучасних підходів важливий висновок, зроблений М. Штайнером. Він полягає в тім, що проблеми старопромислових територій виникають в основному у зв'язку зі зниженням не попиту на продукцію галузі, а конкурентоздатності продукції даної території в порівнянні із продукцією інших територій. У такому випадку політика підтримки попиту для реанімації промисловості таких територій приречена на невдачу, а основною проблемою старопромислових територій стає нездатність промисловості змінити пропозицію під нові ринкові умови, і акцент вивчення даної проблематики повинен бути перенесений з попиту на пропозицію. Вивчення пропозиції, у свою чергу, робить основним предметом дослідження структурб організації промисловості на даній території, причому з погляду не її монопрофільності (як це було в одній із традиційних теорій), а "бар'єрів трудової мобільності й підприємницької активності". Іншими словами, встає питання про організації інститутів.

Список використаної літератури:

1. Глобалізація та її регіональні виміри / М.І. Долішній, У.Я. Садова, Л.К. Семів // Регіональна економіка. — 2002. — № 3. — С. 7-24
2. Аналіз сталого розвитку - глобальний і регіональний контексти: У 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. - К.: НТУУ «КПІ», 2009. - Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. Аналіз - 2009. - 200 с.
3. Парфенцева Н.А. Международные и национальные статистические классификации: методология, опыт, проблемы / Н.А.Парфенцева. – К.: Наукова думка, 1999. – 360 с.

I. V. Khadzhyrov

IMBALANCE OF UKRAINE'S OLD INDUSTRIAL REGION DEVELOPMENT

The article studies the influence of economic openness of old industrial regions of Ukraine on the development of their infrastructure. Openness of the economy provides a number of advantages associated with increasing of the competitiveness of the economy, on the other hand, extremely open economy is unable to resist external threats that eventually leads to loss of independence and inability to realize the national interests, negatively affects the economic security of the region.

УДК 33.009.12(477)

О.А. Беззубченко

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано основні макроекономічні показники розвитку української економіки, динаміку рівня міжнародної конкурентоспроможності по деяких товарних групах експорту України для визначення особливостей формування та функціонування елементів моделі національної конкурентоспроможності України.

Ключові слова: конкурентоспроможність країни, конкурентні переваги, індекс фактичних порівняльних переваг, інноваційно-інвестиційна діяльність, соціально-економічний й науково-технічний розвиток.

Розвитку світової економіки на сучасному етапі характерні процеси глобалізації господарських процесів, що мають тенденцію до поступового посилення, та супроводжуються залученням національних економік у світові господарські структури та міжнародні соціально-економічні процеси, посилюючи тим самим їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Розвиток інтернаціоналізації призвів до виникнення інтеграційної взаємодії суб'єктів світового господарства, яка якісно змінює характер та механізми економічних процесів, визначає принципово нові умови функціонування країн та господарюючих суб'єктів. За цих умов першочергового значення для національних економік набуває проблема адаптації та модернізації соціально-економічних систем, що забезпечують національну конкурентоспроможність та сталий економічний розвиток як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Загальні тенденції та проблемні аспекти формування та використання конкурентних переваг країн на світових ринках широко висвітлені в сучасній науковій літературі, зокрема, їм приділено увагу в працях